

A SZÖVEGSZINTŰ JELENSÉGEK FORDÍTÁSI SZEMPONTÚ VIZSGÁLATÁNAK ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEIRŐL

ON SOME THEORETICAL AND METHODOLOGICAL QUESTIONS OF THE STUDY OF TEXT LEVEL PHENOMENA IN TRANSLATION

KÁROLY KRISZTINA¹

Bár a különféle szövegek tanulmányozásával foglalkozó tudományos diskurzusban igen elterjedt a „szövegszintű” terminus használata, széles körű alkalmazása ellenére sincs általánosan elfogadott meghatározása, és arról sem született általános konszenzus a szövegnyelvészet és a diskurzuselmélet területén, hogy pontosan mely jelenségek sorolhatók a fogalom hatókörébe. Ezért tanulmányomban, amelynek középpontjában a fordítás eredményeként keletkezett szöveg és a fordítói szövegalkotás áll, kísérletet teszek a „szövegszintű jelenség” fogalom elméleti alapú meghatározására, majd erre építve a „szövegszintű fordítói stratégiák” terminus körülhatárolására. A dolgozat második része a szövegszintű jelenségek fordítási szempontú vizsgálatának azon néhány alapvető elméleti és módszertani kérdésére keres választ, amelyek a korszerű szövegvizsgálatoknak – általánosan és konkrétan a fordításkutatásnak – kulcsfontosságú elemei.

Kulcsszavak: szövegszintű jelenség, szövegszintű fordítói stratégia, koherencia, szövegstruktúra

Despite the widespread use of the term “text level” in the discourse on the study of texts, no generally accepted definition of the term exists, and no general consensus has been reached in text linguistics and discourse analysis so far regarding exactly what phenomena may fall within the scope of the concept. This paper, focusing on translational discourse and translational discourse production in particular, intends to offer a theory based definition of the term “text level phenomenon” and, consequently, define the concept of “text level translation strategies”. The second part of the paper seeks answers to some of the basic theoretical and methodological questions of the study of text level phenomena in translation that are crucial components of the modern science of text in general and of the study of translation as text in particular.

Keywords: text level phenomenon, text level translation strategies, coherence, text structure

1. Szövegszintű jelenségek és szövegszintű fordítói stratégiák

Bár a tudományos diskurzusban igen elterjedt a „szövegszintű” terminus használata, értelmezése ellentmondásos. Vannak, akik úgy vélekednek, hogy nem beszélhetünk

---

¹ KÁROLY KRISZTINA
habilitált egyetemi docens
ELTE BTK Angol–Amerikai Intézet
1088 Budapest, Rákóczi út 5.
karoly.krisztina@btk.elte.hu

ún. „szövegszintű” jelenségekről vagy problémákról, mert a szöveg minden összetevője befolyásolja a szöveg minőségét (s így a koherenciát és az értelmezhetőséget), akár egyetlen konkrét lexikai vagy grammatikai elem is; tehát minden szövegelem ilyen értelemben szövegszintűnek tekinthető. TOLCSVAI NAGY (2001: 106) arra hívja fel a figyelmet, hogy önmagában nem létezik ilyen jelenség, mert a nyelvi szintek egymásra épülve *együttesen* adják a szövegszerűséget.

KLAUDY ezzel szemben a „Szövegszintű műveletek a fordításban” című tanulmányában amellet érvel, hogy „elkülöníthetők szövegszintű fordítási problémák” (2006: 204). Ilyen problémák a fordítás mindhárom fázisában jelentkezhetnek: a forrásnyelvi megértésben (ahol a fordító esetében a cél a megfeleltetés, nem csupán pl. az információszerzés vagy a rekonstrukció), az átvitelben és a célnyelvi produkcióban is. Klaudy ezt azzal magyarázza, hogy az elemzések tanúsága szerint a fordítás eredményeképpen keletkezett szövegek mások, mint az autentikus célnyelvi szövegek, és éppen a szövegszint az, ahol ez a „másság” kimutatható. Erre a jelenségre TOURY (1986) mint „diskurzusátvitelre” utal, ami nála azt jelenti, hogy a fordítók a forrásnyelvre jellemző szövegalkotási sajátosságokat visznek át a célnyelvbe. KLAUDY (1987) ugyanerre a jelenségre a „kvázi-helyesség” terminust használja, de nála ez nem a forrásnyelvi szövegépítési sajátosságok *átvitelét* jelenti, hanem azt, hogy ezek a sajátosságok *hatnak* a célnyelvi produkcióra, és megváltoztathatják a célnyelvi szöveg mondatszerkesztési sajátosságainak eloszlását. Ezt igazolják például a téma-réma szerkezetek fordításán végzett elemzése a magyar és az orosz (KLAUDY 1987), valamint az angol és magyar fordításban (KLAUDY 2004).

HELTAI (2004) a nyelvi normák és a fordítás kapcsolatának tárgyalása során említ bizonyos szövegszintű jelenségeket, és külön tárgyal ún. „szövegalkotási normákat”. Heltai a fogalom elméleti szempontból problematikus voltát nem vonja kétségbe, és – bizonyos megszorításokkal – felhasználhatónak tartja egyes fordításértékeléssel kapcsolatos kérdések tisztázása során. A következőképpen írja körül a szövegalkotási norma fogalmát:

A szövegalkotási normák közé sorolhatunk részben olyan jelenségekkel kapcsolatos normatív elvárásokat, amelyeket hagyományosan a szintaktika körébe szoktak sorolni, így például a tematikus tagolás és a fókusz kérdéseit. Idesorolhatjuk a kohéziós eszközök használatát is. Normatívnak tarthatjuk azt a követelményt, hogy a szövegben a referencia nyomon követhető legyen. A szövegnormák, szemben a nyelvtani normákkal, gyakran statisztikai jellegűek, az egyes szerkezetek, lexikai vagy frazeológiai egységek különböző szövegtípusokban való disztribúciójával kapcsolatosak, és ebből következőleg többnyire nem nyilvánvalóak (HELTAI 2004: 417).

Ez a körülhatárolás részben fedi azt a koncepciót, amely az én megközelítésemet is meghatározza. Olyan tényezők gyűjtőneveként alkalmazom a „szövegszintű jelenség” fogalmat, amelyek nem csak lokális kapcsolódásokat alkotnak a szövegben. Szövegszintűnek tartom azokat a globális (a szöveg lineáris és hierarchikus szerke-

zetében megvalósuló) kapcsolódásokat és függőségi viszonyokat létrehozó jelenségeket, amelyek folyamatosságot (DE BEAUGRANDE–DRESSLER 1981) teremtenek a szöveg különböző (kisebb és nagyobb) részei között, és ezáltal közvetlenül hozzájárulnak a komplex szövegszerkezet és a globális szövegértelem kialakításához. Ezek közé a jelenségek közé sorolható a szöveg felszíni elemei közötti viszonyok, függőségek jelzésére használatos funkciók minden fajtája, amelyek a felszíni folyamatosságot biztosítják (ilyen a kohézió és a tematikus struktúra), az egyes szövegtípusokra és műfajokra jellemző retorikai elemek és szövegszerkezet különböző aspektusai, valamint a szöveg értelmének felderítésében fontos szerepet játszó kognitív makrostruktúra különféle vonatkozásai. A fentiekből következően pedig az ún. „szöveg-szintű fordítói stratégiák” azon – tudatos vagy ösztönös – fordítói eljárások összességét alkotják, amelyek a szövegszintű jelenségek (re)produkcióját (újra- vagy megteremtését) s ezáltal a szövegszerűséget és koherenciát biztosítják a célnyelvi szövegben.

2. A fordítás mint szöveg

A fordítás eredményeként keletkező szöveg, az eredeti szövegekhez hasonlóan **komplex nyelvi, kognitív és társadalmi jelenség**, tehát egyszerre nyilvánul meg produktumként (mint szerkezet) és folyamatként (mint műveletek sora) (COOK 1989; DE BEAUGRANDE 1997; KOCSÁNY 1996; TOLCSVAI NAGY 2001). A szöveg mint komplex jelenség megfelelően átfogó leírására a funkcionális szemléletű megközelítés kínál megoldást (DE BEAUGRANDE 1996, 1997). A funkcionális nézőpont a nyelvet a nyelvhasználó (a szövegalkotó és -befogadó) szemszögéből látatja, s ezáltal lehetővé teszi olyan, a szöveghez kapcsolódó jelenségek leírását is, amelyek a nyelv használata, a kommunikáció során merülnek fel, miközben a nyelv olyan rendszerként működik, amely közvetíteni képes két (vagy akár több) kultúra beszélőinek (esetünkben olvasóinak) világról alkotott tudása között (DE BEAUGRANDE 1996: 504). A kultúrák közötti közvetítés képessége igen lényeges szempont lesz a fordítások szöveg-szintű sajátosságainak tárgyalása során is.

Funkcionális megközelítésben a szöveg különféle jelek értelmes konfigurációjának tekinthető. Ahhoz azonban, hogy a szövegnek valós kommunikatív értéke legyen, további jellemzőkre is szüksége van, mégpedig olyanokra, amelyek a szöveget a felhasználó világról és társadalomról alkotott tudásához tudják kapcsolni. DE BEAUGRANDE és DRESSLER (1981) ezeket a jellemzőket a szövegszerűség hét ismérveként határozta meg, hangsúlyozva azt, hogy ha ezen ismérvek (követelmények) valamelyike nem teljesül, a szöveg nem lesz kommunikatív, vagyis nem alkalmas közlésre. Ezek az ismérvek a következők: kohézió, koherencia, szándékoltság, elfogadhatóság, hírérték, helyzetszerűség és intertextualitás.

A **kohézió** a szöveg felszíni² elemei, vagyis a felszínen előforduló szavak közötti kölcsönös összefüggéseket jelenti egy adott szószorozaton belül. A kohézió grammatikai függőségeken alapul, mivel a felszíni összetevők nyelvtani alakzatok és konvenciók alapján függenek egymástól. A kohézió nemcsak mondaton belül, hanem egymás mellett vagy egymástól távolabb álló mondatok vagy akár nagyobb szövegrészek között teremt összefüggéseket. Ezek a függőségek fontos jelzések a jelentések nyomkövetése szempontjából. De Beaugrande és Dressler minden olyan funkciót, amely a felszíni elemek közötti viszonyok jelzésére, vagyis a felszíni folyamatosság megteremtésére szolgál, kohéziós eszköznek tekint.

A szövegszerűség második ismérve a **koherencia**. Míg a kohézió a felszíni folyamatosság megteremtésében játszik szerepet, a koherencia a mögöttes tartalom folyamatosságát jelenti. DE BEAUGRANDE és DRESSLER értelmezésében ez „a szövegvilág összetevői, vagyis a szövegfelszín *alatt* meghúzódó fogalmak és viszonyok *kölcsönösen elérhető* és *releváns* voltára utal” (2000: 25; kiemelés az eredetiben). Fogalmakon a kognitív tartalmat, az ún. „tudás-alakzatot” értik, amely többnyire egységesen és következetesen elérhető vagy aktivizálható a tudatban. A viszonyok az adott szövegvilágban *együtt* megjelenő fogalmak közötti kapcsolatot jelentik. Míg a kohézió tekintetében a szöveg felszínén előforduló, explicit módon megjelenő nyelvi elemek által létrehozott folytonosságról beszéltünk, a koherencia esetében a fogalmak közötti viszonyok nem mindig jelennek meg explicit formában, vagyis – DE BEAUGRANDE és DRESSLER (2000: 25) megfogalmazása szerint – „nincsenek közvetlenül aktivizálva felszíni kifejezések révén”. A szöveg befogadója annyi viszonyt tesz hozzá a szöveg olvasása során, amennyi ahhoz szükséges, hogy a szöveg számára értelmes legyen. A koherencia éppen ezért relatív minőség: különböző olvasók számára az eltérő háttértudás és világról alkotott ismeretek miatt különböző mennyiségű és minőségű viszonyok hozzátételére van szükség ugyanazon szöveg megértéséhez. DE BEAUGRANDE és DRESSLER még tovább megy és amellet érvel, hogy a szövegnek önmagának nincs is értelme: „[e]gy szövegnek önmagában semmi értelme, csupán a szövegből származó ismeretek és a szöveg felhasználójának fejében tárolt valóságismeret egymásra hatása révén válik értelmessé” (2000: 28). A koherencia tehát nem csupán a szöveg jellemzője, hanem az olvasó fejében végbemenő kognitív (gondolkodási) folyamatok eredménye is. A szöveg értelmezése során a kohézió és a koherencia állandó interakcióban áll. Az olvasó akkor tudja megérteni, feldolgozni a szöveget, ha képes dekódolni a „felszíni függőségeket”, és ezzel egy időben, megérteni/értelmezni a „fogalmi függőségeket” (DE BEAUGRANDE 1980: 17). Mivel ez nem minden szöveg és nem minden olvasó esetében azonos mértékben valósul meg, a koherenciát graduális jellegű jelenségként érdemes felfogni (PÉTER 2005: 132).

Mindebből az az igen jelentős következtetés vonható le, hogy **a szövegminőség nem határozható meg abszolút értelemben**. A szövegminőség leginkább egy skálán értelmezhető, amely a „szöveg”-től a „nem-szöveg”-ig, illetve – kommunikatív

² A „felszín” fogalmát nem a Chomsky-féle generatív keret „felszíni-mélyszerkezeti” értelmében használja; a felszíni és a fogalmi síkot/függőségeket állítja szembe egymással.

értelemben – az olvasó számára érthető és feldolgozható, vagyis „koherens” szövegtől az olvasó számára már nem érthető és nem feldolgozható, „nem koherens” szövegig terjed. A DE BEAUGRANDE és DRESSLER (1981), ENKVIST (1990), PÉTER (2005) és SZIKSZAINÉ NAGY (1999: 39, 56–57, 59) által a szövegszerűség, az értelmezhetőség és a koherencia viszonyára vonatkozólag tett megállapítások is e gondolatot támasztják alá. Ugyanez természetesen érvényes a fordítási szövegre is.

A koherencia fogalmával kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy a szakirodalomban nincs teljes egyetértés az értelmezése tekintetében. A fentiekben tárgyalt szövegnyelvészeti megközelítés mellett még a fordításkutatáson belül is számos példa található a fogalom ettől jelenősen eltérő megközelítésére is.

A szövegszerűség harmadik ismérve a **szándékoltás**. Ez a szöveg alkotójának azon törekvését jelenti, hogy kohézív és koherens szöveget hozzon létre, amely képes megvalósítani a kommunikatív szándékát, célját (pl. hogy átadjon bizonyos ismereteket). Az olvasó ugyanakkor arra törekszik, hogy a befogadott közlés kohézív és koherens szöveget alkosson, amely számára felhasználható és releváns (pl. bizonyos, számára fontos ismeretekhez juttatja). Erre a befogadói hozzáállásra vonatkozik a szövegszerűség negyedik ismérve: az **elfogadhatóság**.

Az ötödik ismérv a **hírérték**. A hírérték a szöveg tartalmára vonatkozik, pontosabban arra, hogy „a szövegben előforduló közlés mennyire várt vagy váratlan, illetve ismert vagy ismeretlen” (DE BEAUGRANDE–DRESSLER 2000: 32). A nagy hírértékű közlést nehezebb feldolgozni, de érdekesebb is lehet. Vigyázni kell azonban arra, hogy ne legyen túlságosan nagy a hírérték, mert az olyan nagymértékű erőfeszítést igényelhet az olvasótól, amelyet lehet hogy nem tud vagy nem akar kifejtteni. Ez a kommunikáció sikerességét veszélyezteti. Hasonlóan problematikus lehet a túlzottan alacsony hírérték (a túl sok ismert vagy várt közlés) is, mert unalmassá teheti a szöveget.

A hatodik ismérv a **helyzetszerűség**. A helyzetszerűség azokat a tényezőket érinti, amelyek a szöveget relevánssá teszik egy adott helyzetben (pl. egy közlekedési táblán a felirat az adott helyen, helyzetben válik értelmezhetővé a közlekedők számára). A helyzetszerűség követelménye a nyelvi megformálást (így pl. a kohéziós eszközök használatát) is befolyásolja: bizonyos esetekben kevesebb kohéziós eszköz is elegendő lehet, mert a helyzetből könnyedén kikövetkeztethetők a szöveg elemei közötti viszonyok.

A szövegszerűség hetedik ismérve az **intertextualitás**. Ez az ismérv arra vonatkozik, hogy az értelmezésben szerepet játszik az, hogy a befogadó ismer-e bizonyos szövegeket vagy szövegtípusokat. A szöveg felhasználása ugyanis sok esetben függ attól, hogy a befogadó korábban találkozott-e a szöveghez hasonló más szövegekkel. DE BEAUGRANDE és DRESSLER (2000) vélekedése szerint az intertextualitásnak fontos szerepe van a szövegtípusok, illetve a tipikus jellegzetességekkel rendelkező szövegosztályok kialakításában is.

Összefoglalva, DE BEAUGRANDE és DRESSLER (2000) elméletének jelentősége a korábbi strukturális megközelítésekkel szemben az, hogy a szöveget folyamatként értelmezi, amely a szövegalkotásban és a szövegbefogadásban valósul meg. Így a szövegről nemcsak mint produktumról és struktúráról, hanem mint produkcióról és

procedúráról (műveletekről) is beszélnek. Ennek megfelelően az első két ismérvet (a kohéziót és a koherenciát) ún. szövegközpontú fogalmaknak tartják, amelyek „a szöveg anyagára irányuló műveleteket jelölnék” (2000: 29). A további öt ismérvet pedig az ún. felhasználóközpontú fogalmak közé sorolják, mivel ezek a szövegek révén létrejövő kommunikációra, illetve az ebben résztvevőkre (a szöveg létrehozójára és befogadjára) vonatkoznak.

DE BEAUGRANDE (1980) a szövegtudomány feladatainak meghatározása során tovább pontosítja a fenti osztályozást. Rámutat arra, hogy míg a kohézió és a koherencia **szövegközpontú** fogalmak, a szándékolttság és az elfogadhatóság dominánsan **pszichológiai** természetű fogalmak, és a helyzetszerűség és az intertextualitás **társadalmi** jelenségek. Mivel a szövegszerűségnek minden ismérv egyformán feltétele, de Beaugrande szerint a szövegtudomány abban az esetben teljesítheti teljes vagy kielégítő mértékben a feladatát, ha felöleli mindhárom releváns terület vizsgálatát: a szöveget, az elmét és a társadalmi vonatkozásokat.

DE BEAUGRANDE és DRESSLER (2000) felfogásával több ponton megegyező érvelést olvashatunk PÉTER (2005: 131) munkájában, aki a szöveget nem a nyelvi rendszer egységként, hanem a közlés nyelvi eszközök segítségével realizálódó produktumként értelmezi. Ebből következik azon idevonatkozó megállapítása, hogy a szövegszerűség ismérvei nem lehetnek kizárólag nyelvi természetűek. Péter a szövegszerűség alapismérveinek a belső összefüggést, a teljességet és a lezárttságot tekintti. Hangsúlyozza azonban azt, hogy ezek az ismérvek a különféle szövegekben különböző fokozatokban lehetnek jelen, így nem alkalmasak arra, hogy a szöveget a nem-szövegtől minden esetben egyértelműen elválasszák. Vélekedése szerint ezért a **textualitást** (a grammatikalitáshoz és a koherenciához hasonlóan) **graduálisan célszerű értelmezni**.

A textualitás graduális természete nem könnyíti meg a fordító dolgát. A fordítási szövegalkotást meghatározó és befolyásoló tényezők sokasága miatt és – különösen – az eredetitől eltérő szituációból fakadó potenciálisan eltérő cél és funkció okán korántsem bizonyos, hogy a keletkező fordítás szövegszerűségének mértéke (vagy képletesen szólva: a célnyelvi szöveg „szöveve”) megegyezik a forrásnyelvi szöveggel; sőt, az sem biztos, hogy az egyezés egyáltalán elvárás-e, elvárható-e. Ha például a fordítás célközönsége időben és/vagy háttértudásában eltér a forrásszövegtől, nemcsak a nyelvi megformálás (pl. kohézió, koherencia), hanem – egyebek mellett – a hírérték (a szöveg információtartalma) is szükségképpen meg kell változzék. Gondoljunk csak egy olyan esetre, amikor jogi szöveget laikus közönség számára fordítanak le. Az ilyen változtatások jellegének és mértékének meghatározása a fordító mérlegelésén múlik, ami nem kevés szövegalkotói tudatosságot, forrás- és célnyelvi kulturális és társadalmi ismereteket és kognitív/pszichológiai érzékenységet feltételez.

3. Szövegkoherencia a fordításban

3.1. Koherencia és értelmezhetőség

A szövegvizsgálatok során felmerülő elméleti problémák részben abból erednek, hogy a szövegek **komplex struktúrát** alkotnak (DE BEAUGRANDE–DRESSLER 1981; CONNOR–KAPLAN 1987; ENKVIST 1990; PETŐFI–BÉKÉSI–VASS 1993, 1994, 1995; TOLCSVAI NAGY 2005), és ezért a szöveget alkotó nyelvi szintek mindegyike az elemzés fontos részét képezi. Az általános felfogás szerint ugyanis a szöveg belső összetartó ereje három szinten valósul meg: szintaktikai szinten (konnexitás), szemantikai szinten (kohézió) és pragmatikai szinten (koherencia) (ANDOR 1989; PETŐFI–BENKES 1998; PÉTER 2005).

TOLCSVAI NAGY (2001: 116) megközelítése a struktúra kizárólagos hangsúlyozása helyett teret enged a procedúra vizsgálatának is. E felfogás szerint a szintek a kiterjedtség és a viszony jellege alapján különülnek el, és azt mutatják, hogy egy szövegbeli jelenség milyen jelleggel mekkora területet fog át. Három szintet különböztet meg:

(1) mikroszint:

- szerkezeti jellemzők: két elemi egység kapcsolata, nagyfokú grammatikalizáció
- műveleti jellemzők: két elemi egység közötti kapcsolat feldolgozása – létrehozása vagy megértése

(2) mezoszint:

- szerkezeti jellemzők: összetett (pl. mondat szintű) egységek kapcsolata
- műveleti jellemzők: több mondatméretnyi szövegrész kapcsolatainak a feldolgozása

(3) makroszint:

- szerkezeti jellemzők: az egész szövegre kiterjedő kapcsolat szerkezete
- műveleti jellemzők: a teljes szöveg értelemhálózatának és általános szerkezetének a feldolgozása.

A három szint között a határ nem éles, ezért inkább kontinuumként foghatók fel. Tolcsvai Nagy megközelítése szemantikai alapú, mivel a jelentést tartja általában alapvetőnek. Egy korszerű szövegvizsgálat, így értelemszerűen a korszerű fordítás-elemzés is mindhárom szint jellemzőinek feltárására kísérletet tesz: a koherens forrás- és célnyelvi szöveget mint komplex jelenséget és komplex rendszert is láttatja.

A szövegnek mint komplex struktúrának egy harmadik megközelítésben ún. makrostruktúrája, mikrostruktúrája és szuperstruktúrája van. A makrostruktúra a globális összefüggést mutató, a szöveg tartalmi lényegét adó gondolati váz, míg a mikrostruktúra a lokális összefüggések szerkezeti egysége (SZIKSZAINÉ NAGY 1999: 243). A szuperstruktúra meghatározása már nem ilyen egyértelmű, mert értelmezése nem egységes a szakirodalomban. SZIKSZAINÉ NAGY (1999: 243) szerint a szuperstruktúra „az egyes szövegtípusok tartalomtól független, invariáns elemekből álló, elvont

szerkezete”, míg TIRKKONEN-CONDIT (1985) felfogásában a szöveg szuperszerkezetét annak lineáris (pl. bevezetés, tárgyalás, befejezés) részekre tagolódása adja. Jelen tanulmány a szuperstruktúra fogalmát ez utóbbi megközelítésben értelmezi.

A különböző nyelvi szintek elemzése mellett CONNOR és KAPLAN (1987: 2) külön kiemeli a szintek közötti interakció vizsgálatának jelentőségét is, mivel a szövegminőséget és ezen keresztül az értelmezhetőséget az is befolyásolja, hogy a mondaton belüli, a mondatok közötti és a szövegstruktúra hogyan viszonyul egymáshoz. Az elemzések többségére azonban ilyen fokú, a szöveg teljes komplexitását visszaadó megközelítés igénye nem jellemző.

Összegzésül elmondható, hogy a szöveg, s így módon a koherencia különböző szintekben történő felfogása (konnexitás/szintaxis, kohézió/szemantika, koherencia/pragmatika) túlhaladott álláspont, mivel zárt nyelvi rendszerben gondolkodik. Értelmezésben **a koherencia** (mint általános összetartó erő) **funkcionális és kognitív természetű jelenség**, s mint ilyen, **meghatározó összetevőjének tekintem a szöveg értelmezőjét**. Ez különösen lényeges a fordítási célú szövegalkotás, illetve a fordítási szöveg elemzése esetében, ahol a szöveg mellett már nem csupán a szöveg eredeti íróját, eredeti célközönségét és kontextusát kell figyelembe venni, hanem a fordítót, a fordítás célját és a célnyelvi olvasóközönséget is. Felfogásomban tehát a fordítás „szövegszintű” vizsgálata során arra teszünk kísérletet, hogy a szöveget egyszerre mint komplex nyelvi, társadalmi és kognitív jelenséget és rendszert vizsgáljuk. Más szóval az ún. szemantikai (kohéziós szerkezet) és pragmatikai (koherencia) szint, illetve – más megközelítésben – a mikroszintből kiindulva, de a mezo- és makroszint mélyreható vizsgálatán keresztül a szövegösszetartó elemek komplex rendszerének működését, interakcióját és a globális szövegminőségre gyakorolt hatását tárjuk fel.

A kohézióval és koherenciával foglalkozó munkák körüli elméleti problémák forrása az elemzések alapját képező fogalmi apparátus (pl. koherencia, kohézió, értelmezhetőség fogalmak) eltérő értelmezésében rejlik. A következőkben a legjelentősebb eltéréseket veszem számba.

Vegyük elsőként a koherencia fogalmát. A koherencia leírására két, alapvetően eltérő megközelítés létezik: az egyik az olvasónak, illetve az olvasó és a szöveg közötti interakciónak tulajdonít jelentős szerepet, míg a másik csupán a szövegből, a szövegstruktúrából kiindulva írja le, „vezeti le” a koherenciát. Az első megközelítésben az olvasó leginkább attól érezhet koherensnek egy szöveget, hogy képes annak értelmezésére (magától a szövegstruktúrától függetlenül). GARNHAM (1985) kutatásai például azt mutatják, hogy olvasás közben a befogadó a szövegből inferenciákat alkot annak érdekében, hogy a szövegről egy ún. „szöveg-modell reprezentáció” jöjjön létre a hosszú távú memóriájában, és ezeken az inferenciákon keresztül értelmezze a szöveget.

Egy másik megközelítés, amely (az előzőhöz hasonlóan) nem a nyelvi eszközökből vezeti le a koherenciát, úgy tartja, hogy a koherencia-érzet abból a konvencionális tudásból (forgatókönyvek, keretek és/vagy sémák) fakad, amelyet az olvasó a szöveg alapján tud előhívni, és amelynek segítségével a szöveg által közvetített üze-

netet elméjében koherens keretbe tudja foglalni (pl. BROWN–YULE 1983; WIDDOWSON 1978). Ebben az értelmezésben a koherencia nem tekinthető a szöveg sajátjának, hanem az olvasó alkotja meg azáltal, hogy kapcsolódási pontokat keres (és talál) a szöveg által közvetített üzenet és a már meglévő tudása között. E felfogás mellett érdemes megemlíteni a SPERBER és WILSON (1986) által megfogalmazott relevanciaelméletet is. A nyelvhasználat e pragmatikai szemléletű értelmezése szerint ugyan nem lehet egyenlőségjelet tenni a koherencia és a relevancia fogalmak közé, de alapvetően a relevancia elve határozza meg azt, hogy a befogadó milyen mértékben érzékeli koherensnek egy szöveget.

Ezeknek a megközelítéseknek azonban van egy gyenge pontja. Azt sugallják, hogy a szöveg értelmezése szempontjából voltaképpen nincs jelentősége annak, hogy milyen szöveg jelenik meg az olvasó előtt. Ezt támasztja alá az is, hogy ha nagyon meg akarunk érteni egy szöveget, akkor olyan esetben is képesek vagyunk rá, ha a szöveg (pl. grammatikailag) hibás. Gondoljunk például a nyelvtanulási kontextusban hiányos nyelvtudással megírt, hibákkal teli tanulói fogalmazásokra, amelyeket a nyelvtanár ezek ellenére is megért. A közelmúlt kognitív pszichológiai és kognitív nyelvészeti kutatásai azonban arra engednek következtetni, hogy a szövegstruktúra – ha nem is kizárólagos módon –, de jelentős mértékben befolyásolja a megértést és ezáltal a koherenciát is. E felfogás szerint a koherencia egyes összetevői magában a szövegstruktúrában követhetők nyomon, míg mások a befogadó és a szöveg által közvetített információk közötti interakcióban (pl. ANDERSON 1990; KINTSCH–VAN DIJK 1978; KINTSCH 1998; SANDERS–SPOOREN 2007; TOLCSVAI NAGY 2011; VAN DIJK–KINTSCH 1983). SANDERS és SPOOREN (2007: 919) például amellett érvel, hogy a szövegösszefüggés valójában egy mentális jelenség: a befogadó a szöveg láttán annak egy koherens reprezentációját hozza létre az elméjében. Ilyen értelemben a koherenciát nem a szöveg inherens tulajdonságának tartják, hanem olyan mentális jelenségnek, amelyet a befogadó a szöveg alapján alkot meg. Ezért a koherencia tanulmányozásában kulcsszerepet tulajdonítanak a szöveg mint nyelvi objektum szerkezetének, kognitív reprezentációjának és megalkotása/feldolgozása folyamatának, valamint az ezek közötti kapcsolatnak. Kétféle koherencia „szervezi” felfogásuk szerint a szöveget (2007: 920). A **referenciális koherencia**, amely utalásokon keresztül teremt folytonosságot, s következésképp koherenciát a szövegben (nyelvi kifejező eszköze a tárgyakra, egyénekre és fogalmakra utaló referencia: pl. főnévi szerkezetek, névmások, a zéró anafora). A másik szövegszervező eszköz a **kapcsolati koherencia** (*relational coherence*), amely például okozati, ellentétes vagy egyéb relációk révén teremt kapcsolatot a szöveg különböző részei között (nyelvi kifejező eszközei a kötőszók és bizonyos lexikai elemek: pl. *mert, azonban, ennek eredményeként*). A következőképp írják le a nyelv és a nyelvhasználó által alkotott kognitív reprezentáció viszonyát:

a diskurzus tanulmányozása fontos információval szolgál a nyelv és a nyelvhasználók által a diskurzus alapján kialakított kognitív reprezentáció viszonyáról. [...] Különösen vonzó ebben a kontextusban az a gondolat, miszerint

a nyelvi kifejezőeszközök mint instrukciók segítik ennek a reprezentációnak a kialakítását. (SANDERS–SPOOREN 2007: 931; ford.: K. K.³)

E felfogással harmonizálnak egyes, a szakirodalomban meghatározó kohéziós vizsgálatok empirikus eredményei is (pl. GIVÓN 1983-as kötete a topikfolytonosságról a szövegben, amely nyolc különféle nyelv kvantitatív elemzésének eredményeiről ad számot, vagy HASAN 1984-es és HALLIDAY és HASAN 1989-es munkája a kohézív harmóniáról). Ezek arról tanúskodnak, hogy a szöveg felszíni struktúrájának elemei (pl. a kohéziós eszközök, tematikus struktúra) mint „jelzések”, fontos szerepet töltenek be a szövegben: ezek segítik/vezetik az olvasót az író által szándékolt koherens értelmezés kialakításában. A koherenciához tehát hozzájárul a szöveg (és annak felszíni elemei) éppúgy, mint a szöveg írójának a szöveghez, a befogadó (esetünkben az olvasó) világról alkotott tudásához, valamint a szöveg témájához fűződő viszonya.

A koherencia fogalmát a fordítástudományon belül sem értelmezik egységesen. REISS és VERMEER (1984) például pragmatikai fogalomként kezelik, és különbséget tesznek intratextuális (szövegben belüli) és intertextuális (pl. forrás- és célnyelvi szöveg közötti) koherencia között. RISKU (1998) pedig szituációk koherenciájáról beszél, amikor a forrás- és a célnyelvi szöveg, a megrendelő és a fordító kommunikációs helyzetei közötti inkompatibilitást elemzi. A különféle koherenciamegközelítések kritikai elemzésével fordítási szempontból VAERENBERGH (2009) munkája foglalkozik mélyrehatóan.

A koherencia mellett a **kohézió** és az **értelmezhetőség** fogalmai közötti tisztázatlan viszony is számos nehézséget vet fel. A szakirodalom nem egységesen kezeli ezeket a fogalmakat, és a különböző források gyakran eltérő álláspontot képviselnek a szövegalkotásban betöltött szerepüket illetően is. A korábbiakban részletezett, DE BEAUGRANDE és DRESSLER (1981) által képviselt szövegelmélet például mentális természetű: a kohéziót kognitív pszichológiai szempontból közelíti meg. HALLIDAY (1985) ezzel szemben grammatikai funkciókból indul ki mentalizmus nélkül, és egy harmadik álláspont jelenik meg ENKVIST (1974, 1978, 1990) munkájában, ami részben funkcionális grammatikai, részben retorikai nézőpontot állít fel. A különféle felfogásokból eredő nehézségek összegzését ENKVIST (1990) kísérelte meg, aki hét „problémában” foglalta össze a szövegkutatás aktuális, még megválaszolásra váró kérdéseit. Enkvist szerint a koherencia és az értelmezhetőség tanulmányozásának első problémája a koherencia és a kohézió fogalmak vitatható és eltérő kezelésére és meghatározására vezethető vissza. A korai szövegtani vizsgálódások elsősorban nyelvészeti szempontból közelítették meg a szöveget: a kohézió szövegfelszíni eszközeit azonosították és írták le, és a grammatikát igyekeztek a mondat határain túlra

³ Az idézet eredeti szövege: ‘the study of discourse provides us with important insights in the relationship between language, on the one hand, and the cognitive representation that language users have or make of discourse, on the other. [...] Highly attractive, in this context, is the idea that linguistic expressions are instructions for the construction of such a representation.’ (SANDERS–SPOOREN 2007: 931)

kiterjeszteni. A hangsúly a későbbiekben áttolódott a szintaxisról a jelentés és az értelmezhetőség irányába. E felfogás szerint ahhoz, hogy koherensnek érzékeljünk egy szöveget, meg kell azt értenünk, vagyis fel kell tudnunk építeni köré egy „világképet” (ENKVIST 1990:13). Enkvist meghatározása ezért markáns különbséget tesz a kohézió és a koherencia fogalmai között: „A kohézió a szöveg felszínén található explicit [grammatikailag leírható] kapcsolóelemeket magába foglaló terminus [...], míg a koherencia a szövegnek azon minősége, amely lehetővé teszi azt, hogy a szöveg egy konzisztens világképnek megfeleljen, s ezáltal összefoglalhatóvá és értelmezhetővé váljon.” (ENKVIST 1990: 14; ford.: K. K. ⁴)

Az elméleti és az empirikus kutatások eredményei a szövegalkotás **interaktív** jellegét támasztják alá (pl. a korábbiakban tárgyalt, a szövegre mint „kommunikatív eseményre” vagy folyamatra utaló meghatározásokat). Ebből számunkra azt az igen lényeges megállapítást lehet levonni, hogy **a szövegalkotás egésze több, mint az egyes komponensek összege**. Ez magyarázza meg azt is, hogy nem lehet az egyes részek egyszerű „összerakása” révén a befogadó számára értelmes szöveget létrehozni. Ugyanezen az alapon nem lehetséges az egyes részek izolált vizsgálata alapján a szövegalkotás bonyolult folyamatát leírni. Így a szöveg tudománya abban az esetben tudja megfelelő módon leírni a szöveg és a szövegalkotás sajátosságait, ha a szöveg (nyelvi) tanulmányozása mellett kitér a szövegalkotást kísérő és a szövegben is megjelenő kognitív-pszichológiai és társadalmi vonatkozásokra is.

3.2. A szövegszintű jelenségek vizsgálata a fordításban: elméleti és módszertani feltételek

A fordítás szövegszintű jelenségeinek megértéséhez első lépésben a koherencia célnyelvi (re)produkcióját kísérő szövegszintű fordítói stratégiákat célszerű megvizsgálni. E stratégiák összetettségére való tekintettel magát a központi jelenséget – a koherenciát – is értenünk kell, le kell írunk ahhoz, hogy azután ebből le lehessen vezetni azokat a komponenseket, amelyek relevánsak (= a szövegszintű jelenségek) a vizsgálatban.

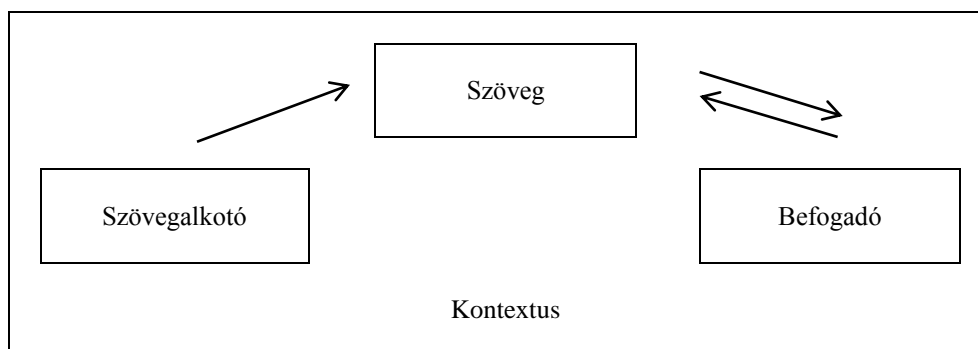
A **fordítás mint szöveg elemzése** során a fentiek értelmében két fő szempont meghatározó: (1) elméleti háttérrel összhangban legyen a korszerű szövegvizsgálatok eredményeivel, és (2) legyen alkalmas a szövegkoherencia célnyelvi (re)produkcióját kísérő, nyelvpár-specifikus, szövegszintű fordítói stratégiák azonosítására és leírására.

A szövegelemzés elméleti kiindulási pontja felfogásomban az a közelmúlt kognitív-pszichológiai kutatásain alapuló állítás, miszerint a szövegstruktúra a megértést és ezáltal a koherenciát, ha nem is kizárólagos módon, de jelentős mértékben befolyásolja. E felfogás értelmében a koherencia egyes összetevői magában a szövegstruktúrában követhetők nyomon, míg mások a befogadó és a szöveg által közvetített

⁴ Az idézet eredeti szövege: ‘Cohesion is the term for overt [grammatically describable] links on the textual surface [...], whereas coherence is the quality that makes a text conform to a consistent world picture and is therefore summarizable and interpretable.’ (ENKVIST 1990: 14)

információk közötti interakcióban. A koherens értelmezés kialakításában igen jelentős szerepe van a kommunikációs (nyelvi, társadalmi, kulturális stb.) kontextusnak is. A szövegkoherenciát meghatározó tényezőket és ezek viszonyát az 1. ábra foglalja össze.

Nem célom e tanulmány keretében a koherencia minden egyes összetevőjének, minden meghatározó tényezőjének (így például a befogadó és a szöveg által közvetített információk közötti interakciónak is) a vizsgálatára kitérni. A szövegtudomány jelenlegi ismeretei mellett ez nem is kívánatos vagy lehetséges cél. Amire a következőkben kísérletet teszek, az egy olyan szempontrendszer kialakítása, amely lehetővé teszi a koherencia azon **összetevőinek azonosítását, elemzését, s ezáltal fordítási „működésük” alaposabb megértését**, amelyek a szövegstruktúrában követhetők nyomon. Ezek vizsgálata azért különösen érdekes a fordítási szövegalkotásban, mert „**fogódzóként**” szolgálnak a szöveg értelmezésében: explicit vagy implicit módon vezetnek, segítik a szöveg értelmezőjét (esetünkben a fordítót és a célnyelvi olvasót) az (eredeti) író által szándékolt koherens értelmezés kialakításában.

1. ábra

A szövegkoherenciát meghatározó tényezők

A szövegelemzés során tehát a forrás- és a célnyelvi szövegekben a következő alapvető feladatok elvégzése látszik szükségserűnek: (1) szövegszintű, vagyis a szövegben folyamatosságot teremtő jelenségek azonosítása;

(2) a jelenségek működésének leírása; (3) különféle jellegű kapcsolódásokat és függőségi viszonyokat képviselő struktúrák feltérképezése⁵; (4) az egyes szintek és struktúrák közötti interakció vizsgálata.⁶ E feladatok elvégzése révén feltérképezhetővé válik az, hogy a koherencia célnyelvi reprodukciójának alaposabb megértése érdekében pontosan *mit* és *hogyan* célszerű megvizsgálni.

⁵ Erre azért van szükség, mert a szöveg komplex rendszer (produktum és procedúra), s mint ilyen, komplex struktúrát alkot, és műveletek sorából épül fel.

⁶ Erre azért van szükség, mert a szövegminőséget és az értelmezhetőséget az is befolyásolja, hogy a mondaton belüli, a mondatok közötti és a szövegstruktúra hogyan viszonyul egymáshoz.

A szövegtudomány korszerű elméletei alapján, a koherencia strukturális szempontból releváns, a szövegstruktúrában nyomon követhető összetevői a következők:

- (1) a **kohéziós** szerkezet:
  - (1a) strukturális kohézió (információs/ismert-új információ struktúra, tematikus/téma-réma szerkezet);
  - (1b) nem strukturális kohézió (referencia, helyettesítés, ellipszis, összekapcsolás, lexikai kohézió; valamint ez utóbbin belül a lexikai ismétlés);
  - (1c) stíluskohézió (a stílusesszközök szövegösszetartó ereje);
- (2) a **logikai/retorikai** szerkezet;
- (3) a **műfaji** szerkezet és
- (4) a **stílári**s szerkezet.

A következőkben néhány olyan elemző modellt tekintek át röviden, amelyek az eddigi kutatások során alkalmasnak bizonyultak a fent említett szerkezetek (és kapcsolódási pontjaik/interakcióik) szisztematikus vizsgálatára különféle nyelvek az angol és más nyelvek (pl. magyar, spanyol, német, görög, arab, kínai; részletesebben lásd: KÁROLY 2014) esetében. A műfaji szerkezetre azért nem említek példát, mert az a vizsgált korpuszt alkotó szövegek műfajától függ (pl. sajtószövegek elemzése esetében BELL [1991, 1998] ún. eseménystruktúra-modellje lehet releváns, míg pl. tudományos szövegek fordításának vizsgálatánál SWALES [1990] mozzanatstruktúra-modellje).

A kohéziós szerkezet részét képező strukturális kohéziót (vö. HALLIDAY–HASAN 1976; HALLIDAY–MATTHIESSEN 2004) a topik szerkezet elemzésén keresztül írja le LAUTAMATTI (1987) ún. topikstruktúra-elemzési (*Topical Structure Analysis*) modellje. A modell sajátos módon értelmezi a „topik” (*topic*) és a „topik szerkezet” (*topical structure*) fogalmát. Topikfelfogása az információs és a tematikus struktúra számos – a jelen kutatás céljai szempontjából – releváns aspektusát ötvözi: a topikot az ismert információval azonosítja, és felhasználja a „téma” (*theme*) fogalmát is, amely arra utal, amiről a mondat szól. A topikstruktúra-elemzési modell legfontosabb előnye a korábbi megközelítésekkel szemben az, hogy a mondat szintje fölé is kiterjed a vizsgálódási köre: a mondatban/tagmondatban a topikot megfogalmazó topikális alanyok azonosítása révén nyomon követi a szöveg topikfejlődését is, és rámutat az egyes mondatok/tagmondatok topikjai, valamint a diskurzustopik és a diskurzuszminőség/-koherencia közötti kapcsolatra.

A nem strukturális kohézió HALLIDAY és HASAN (1976), illetve HALLIDAY és MATTHIESSEN (2004) elmélete szerint a szöveg két eleme közötti kohéziós kapcsolat eredményeként jön létre. A kohéziós eszközök öt különböző típusát határozták meg, ezek: a referencia, a helyettesítés, az ellipszis, az összekapcsolás és a lexikai kohézió. A fordítási szövegelemző modell a grammatikai kohéziós eszközök esetében (ideértve az összekapcsolást is) HALLIDAY és HASAN (1976) elméletére épít, a lexikai kohéziós elemzést azonban az elméleti és módszertani szempontból megalapozottabb, Hasan-féle (1984) taxonómiájára alapozza.

Az empirikus kutatások tanúsága szerint a lexikai elemek önmagukban nem teremtenek kohéziót, csak akkor, ha kapcsolatba lépnek más elemekkel. Lényeges eredménye a vizsgálódásoknak továbbá az is, hogy a szövegek minősége jellemzően nem a bennük előforduló kohéziós eszközök számától, hanem inkább azok minőségétől és eloszlásától függ. Ezért a fordítási szövegelemzésnek szükségképpen ki kell térnie a lexikai elemek közti kapcsolatok hálójának feltérképezésére és – ezen keresztül – a (globális) szövegminőség és a (lokális) kohézió viszonyának feltárására. Erre HOEY 1991-ben kidolgozott ismétlésmodellje nyújt lehetőséget. A modell a lexikai ismétlések rendszerének/hálójának szisztematikus vizsgálata alapján kimutatja az egymáshoz „szignifikánsan” kapcsolódó mondatokat. Ezek az ún. „centrális” mondatok fontos szerepet töltenek be a szöveg mondanivalójának, fő témájának a kifejtésében: ezekből áll össze a szöveg makropropozicionális tartalma.

Egyes felfogások szerint egy szöveg akkor koherens, ha a különböző részei kapcsolódnak/illeszkednek egymáshoz. A részek kapcsolódása/illeszkedése nem véletlenszerűen történik, hanem a nyelvhasználó mentális folyamatainak eredményeképpen: azáltal, hogy képes arra, hogy elméjében összekapcsolja egy vizuális kép össze nem kapcsolódó elemeit. E mentális/kognitív folyamatok feltérképezésére MANN és THOMPSON (1986, 1988) retorikastruktúra-elmélete nyújt lehetőséget. Az elmélet alapját az ún. kapcsolódási propozíciók (*relational propositions*) alkotják, amelyek olyan logikai/retorikai relációk, amelyek a szöveg két különálló részéből származtathatók, de nem egymástól függetlenül következnek valamelyik részből. A szöveget akkor érzékeljük koherensnek, ha képesek vagyunk e relációk érzékelésére és értelmezésére. MANN és THOMPSON (1988) rendszere a kapcsolódási propozíciók azonosítása alapján térképezi fel a szövegek hierarchikus logikai/retorikai struktúráját.

A Hoey, valamint Mann és Thompson elméleteihez hasonló elképzelések előnye, hogy felhasználásukkal „objektív” (a felszíni, lokális/mikrostrukturális szinten azonosítható) elemek vizsgálata alapján következtetések fogalmazhatók meg nemcsak a szöveg hierarchikus makrostruktúrájára vonatkozóan, hanem annak „szubjektív”/intuitív, globális minőségét illetően is.

A szöveg (mint komplex struktúra) **stíláriis struktúrával** (stíluskohézióval) is rendelkezik (SZIKSZAINÉ NAGY 1999: 297; TOLCSVAI NAGY 2005). A szövegekben a markáns stíluszeszközök ugyancsak (mint pl. hangzéspárhuzamok, retorikai kérdés, mondatsorozat vagy szövegrészt átfogó stilisztikai alakzatok, stílusutánzás, csak-hogy néhány példát említsek⁷) nagyban hozzájárulnak a koherens értelmezés kialakításához.

Összefoglalásul: a fordítások szövegszempontú vizsgálata során a következő alap- és (a vonatkozó elméletek alapján) származtatott, lineáris, illetve hierarchikus rendező elv szerint működő szövegszerkezeti változók szisztematikus vizsgálatára van szükség:

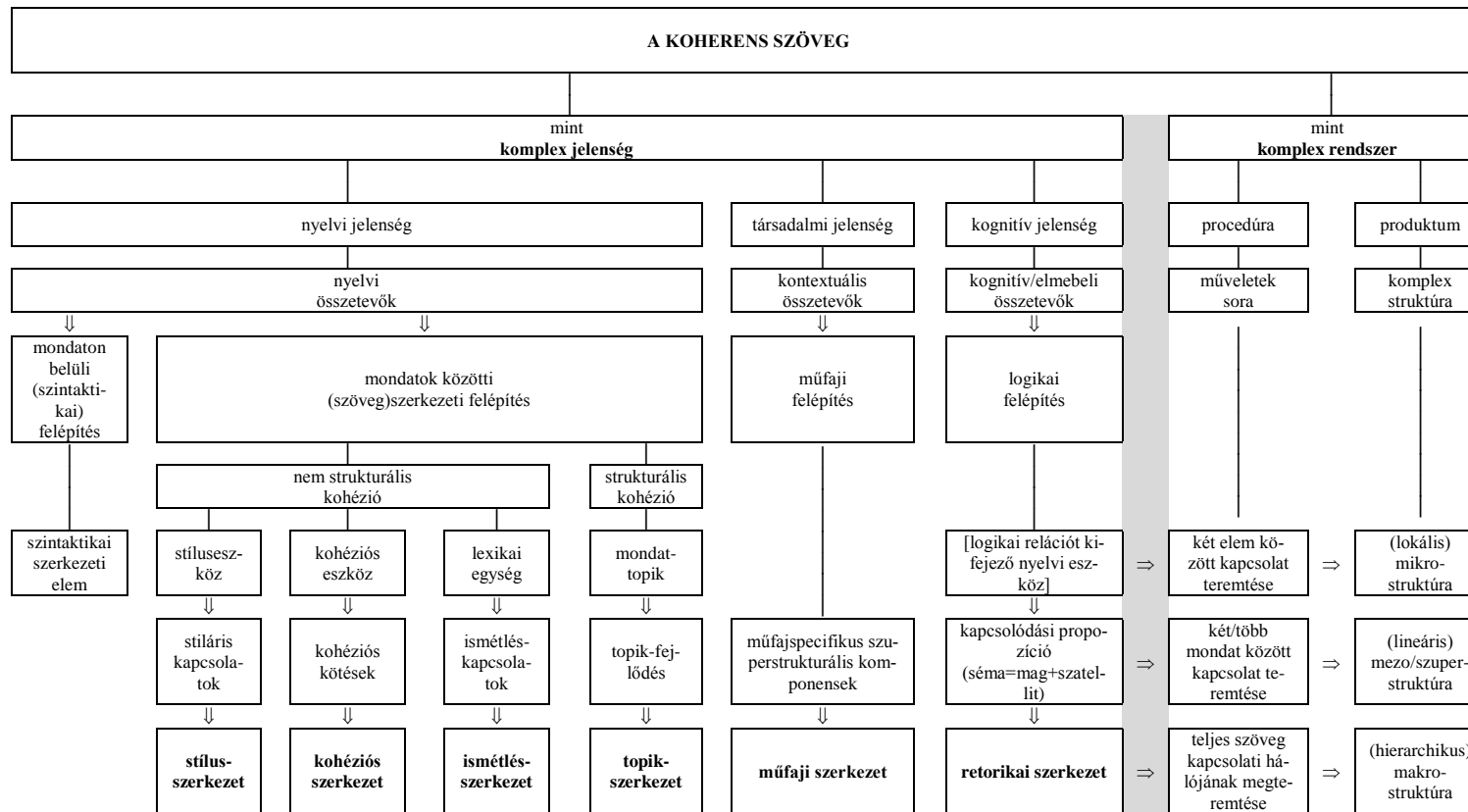
⁷ A stíluskohézió különféle eszközeinek leírásával SZIKSZAINÉ NAGY (1999: 297) foglalkozik részletesen.

- topik szerkezet $\Rightarrow$ lineáris topikfejlődés, mondat/tagmondat-topikok és diskurzustopik hierarchikus viszonya
- kohéziós szerkezet $\Rightarrow$ kohéziós kötések lineáris előrehaladása
- ismétlésszerkezet $\Rightarrow$ hierarchikus makropropozicionális szerkezet (a szöveg centrális vs. marginális mondatai)
- kapcsolódási propozicionális szerkezet $\Rightarrow$ hierarchikus retorikai/logikai szerkezet
- műfaji szerkezet $\Rightarrow$ hírszöveg lineáris szuperstruktúrája⁸) és hierarchikus eseménystruktúrája
- stílusz szerkezet.

A koherencia szövegstruktúrában nyomon követhető összetevőit a 2. ábra szemlélteti. Az ábra a szöveget mint komplex jelenséget (DE BEAUGRANDE 1980) és mint komplex rendszert (DE BEAUGRANDE–DRESSLER 1981; TOLCSVAI NAGY 2001: 119) is megjeleníti. Megmutatja, hogy a különféle szövegkomponensek (1) a szövegnek mint nyelvi, társadalmi és kognitív jelenségnek mely összetevőikhez tartoznak, illetve (2) a szövegnek mint komplex rendszernek mely szintjén helyezkednek el. Mivel az egyes elemek szöveggé szerveződése mind mondaton belüli, mind mondatok közötti viszonyok és relációk eredménye, az ábra tartalmazza a szintaktikai szerkezetet is. A modell az ábra alsó szélén megjelenő (stílus-, kohéziós, ismétlés-, topik-, műfaji és retorikai) struktúrák jellemzőit és viszonyát tárja fel. Az ábra szögletes zárójelben tünteti fel a retorikai szerkezeti elemzés kiindulópontját képező, a két szövegrész között fennálló logikai relációt kifejező nyelvi eszközt, mivel a logikai relációk (s következésképp a kapcsolati propozíciók) nem minden esetben jelöltek explicit módon.

---

⁸ A szuperstruktúra értelmezése sokféle a szakirodalomban. Itt – TIRKKONEN-CONDIT (1985) elmélete nyomán – a szöveg lineáris (pl. bevezetés, tárgyalás, befejezés) részekre tagolódását jelenti.

2. ábra

A koherencia szövegstruktúrában nyomon követhető összetevőinek viszonya a szöveghez mint komplex jelenséghez és rendszerhez

Irodalom

- ANDERSON, John R. 1990. *Cognitive Psychology and its Implications*. Oxford: Freeman.
- ANDOR József 1989. Strategies, Tactics and Realistic Methods of Text Analysis. In: HEYDRICH, Wolfgang–NEUBAUER, Fritz–PETÖFI S., János–SÖZER, Emel (eds.) *Connexity and Coherence. Analysis of Text and Discourse*. Berlin and New York: Walter de Gruyter. 28–36.
- BEAUGRANDE, Robert de 1980. The Pragmatics of Discourse Planning. *Journal of Pragmatics*. Vol. 4. 15–42.
- BEAUGRANDE, Robert de–DRESSLER, Wolfgang U. 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- BEAUGRANDE, Robert de 1996. The ‘Pragmatics’ of Doing Language Science: the ‘Warrant’ for Language Corpus Linguistics. *Journal of Pragmatics*. Vol. 25. 4. 503–535.
- BEAUGRANDE, Robert de 1997. *New Foundations for a Science of Text and Discourse: Cognition, Communication, and Freedom of Access to Knowledge and Society*. New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- BEAUGRANDE, Robert de–DRESSLER, Wolfgang U. 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Budapest: Corvina. A szerzők 1981-es könyvét fordította: Siptár Péter.
- BELL, Allan 1991. *The Language of News Media*. Oxford, UK: Blackwell.
- BELL, Allan 1998. The Discourse Structure of News Stories. In: BELL, Allen–GARRETT, Peter (eds.) *Approaches to Media Discourse*. Oxford, UK: Blackwell. 64–104.
- BROWN, Gillian–YULE, George 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CONNOR, Ulla–KAPLAN, Robert B. (eds.) 1987. *Writing Across Languages: Analysis of L2 Texts*. Reading, MA: Addison-Welsey.
- COOK, Guy 1989. *Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ENKVIST, Nils Erik 1974. ‘Theme Dynamics’ and Style. *Studia Anglica Posnaniensa*. Vol. 5. 1. 127–135.
- ENKVIST, Nils Erik 1978. Coherence, Pseudo-coherence, and Non-coherence. In: OSTMAN, Jan-Ola (ed.) *Cohesion and Semantics*. Abo: Akademi Foundation. 109–128.
- ENKVIST, Nils Erik 1990. Seven Problems in the Study of Coherence and Interpretability. In: CONNOR, Ulla–JOHNS, Ann M. (eds.) *Coherence in Writing: Research and Pedagogical Perspectives*. Washington, DC: TESOL. 9–28.
- GARNHAM, Alan 1985. *Psycholinguistics: Central Topics*. London and Baltimore, MD: Edward Arnold.
- GIVÓN, Talmy (ed.) 1983. *Topic Continuity in Discourse: a Quantitative Cross-language Study*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- HALLIDAY, Michael A. K.–HASAN, Ruqiyah 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.

- HALLIDAY, Michael A. K. 1985. *Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- HALLIDAY, Michael A. K.–HASAN, Ruquaiya 1989. *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-semiotic Perspective*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- HALLIDAY, Michael A. K.–MATTHIESSEN, Christian M. I. M. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- HASAN, Ruquaiya 1984. Coherence and Cohesive Harmony. In: FLOOD, JAMES (ed.) *Understanding Reading Comprehension*. Delaware: International Reading Association. 181–219.
- HELTAI Pál 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr*. 128. évf. 4. 407–433.
- HOEY, Michael 1991. *Patterns of Lexis in Text*. Oxford: Oxford University Press.
- KÁROLY Krisztina 2014. *Szövegkoherencia a fordításban*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- KINTSCH, Walter–VAN DIJK, Teun 1978. Toward a Model of Text Comprehension and Production. *Psychological Review*. Vol. 85. 5. 363–394.
- KINTSCH, Walter 1998. *Comprehension. A Paradigm for Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KLAUDY Kinga 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi Értekezések 123*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KLAUDY Kinga 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr*. 128. évf. 4. 389–407.
- KLAUDY Kinga 2006. Szövegszintű műveletek a fordításban. In: GALGÓCZY László–VASS László (szerk.) *A mondat kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. Szeged: JGyTF Kiadó. 204–211.
- KOCSÁNY Piroska 1996. Szövegnyelvészet és szövegtan. (Részletek egy tudomány történetéből.). In: SZATHMÁRI István (szerk.) *Hol tart ma a stilisztika?* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 152–163.
- LAUTAMATTI, Liisa 1987. Observations on the Development of the Topic in Simplified Discourse. In: CONNOR, Ulla–KAPLAN, Robert B. (eds.) *Writing Across Languages: Analysis of L2 Text*. Reading, MA: Addison–Wesley. 87–114.
- MANN, William C.–THOMPSON, Sandra A. 1986. Relational Propositions in Discourse. *Discourse Processes*. Vol. 9. 1. 37–55.
- MANN, William C.–THOMPSON, Sandra. A. 1988. Rhetorical Structure Theory: toward a Functional Theory of Text Organization. *Text*. Vol. 8. 3. 243–281.
- PETŐFI S. János–BENKES Zsuzsa 1998. *A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba*. Budapest: Iskolakultúra.
- PETŐFI S. János–BÉKÉSI Imre–VASS László (szerk.) 1993. *Szemiotikai szövegtan 6*. Szeged: JGyTF Kiadó.
- PETŐFI S. János–BÉKÉSI Imre–VASS László (szerk.) 1994. *Szemiotikai szövegtan 7*. Szeged: JGyTF Kiadó.
- PETŐFI S. János–BÉKÉSI Imre–VASS László (szerk.) 1995. *Szemiotikai szövegtan 8*. Szeged: JGyTF Kiadó.

- PÉTER Mihály 2005. *Nyelv, stílus, költői beszéd*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- REISS, Katharina–VERMEER, Hans J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translations-theorie*. Tübingen: Niemeyer. [Linguistische Arbeiten, 147.].
- RISKU, Hanna 1998. *Translatorische Kompetenz: Kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit*. Tübingen: Stauffenburg. [Studien zur Translation, 5.].
- SANDERS, Ted–SPOOREN, Wilbert–NOORDMAN, Leo 2007. Discourse and Text Structure. In: GEERAERTS, DIRK–CUYCKENS, HUBERT (eds.) *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 916–941.
- SPERBER, Dan–WILSON, Deirdre 1986. *Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.
- SWALES, John M. 1990. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SZIKSZAINÉ NAGY Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest: Osiris.
- TIRKKONEN-CONDIT, Sonja 1985. *Argumentative Text Structure and Translation*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2005. *A Cognitive Theory of Style*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- TOLCSVAI NAGY Gábor 2011. Coherence and Discourse Relations. In: HÖLKER, Klaus–MARELLO, Carla (Hg.) *Dimensionen der Analyse von Texten und Diskursen. Festschrift für János Sándor Petőfi zum achtzigsten Geburtstag*. Münster–Berlin–London: Lit Verlag. 173–181.
- TOURY, Gideon 1986. Monitoring Discourse Transfer: a Test-case for a Developmental Model of Translation. In: HOUSE, Juliana–BLUM-KULKA, Shoshana (eds.) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 79–95.
- VAERENBERGH, Leona Van 2009. Polysemy and Synonymy: Their Management in Translation Studies Dictionaries and in Translator Training. In: GAMBIER, Yves–DOORSLAER, Luc van (eds.) *The Metalanguage of Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 45–64.
- VAN DIJK, Teun A.–KINTSCH, Walter 1983. *Strategies of Discourse Comprehension*. London: Academic Press.
- WIDDOWSON, Henry Great 1978. *Language Teaching as Communication*. Oxford: Oxford University Press.